MİMARİ SANAT YEMEK EDEBİYAT EKONOMİ SAĞLIK HUKUK SPOR MÜZİK YAŞAM TARİH

III. Uluslararası Osmanlı İzleri Sempozyumu

23-24 KASIM 2023

EDİRNE

BİLDİRİ KİTABI

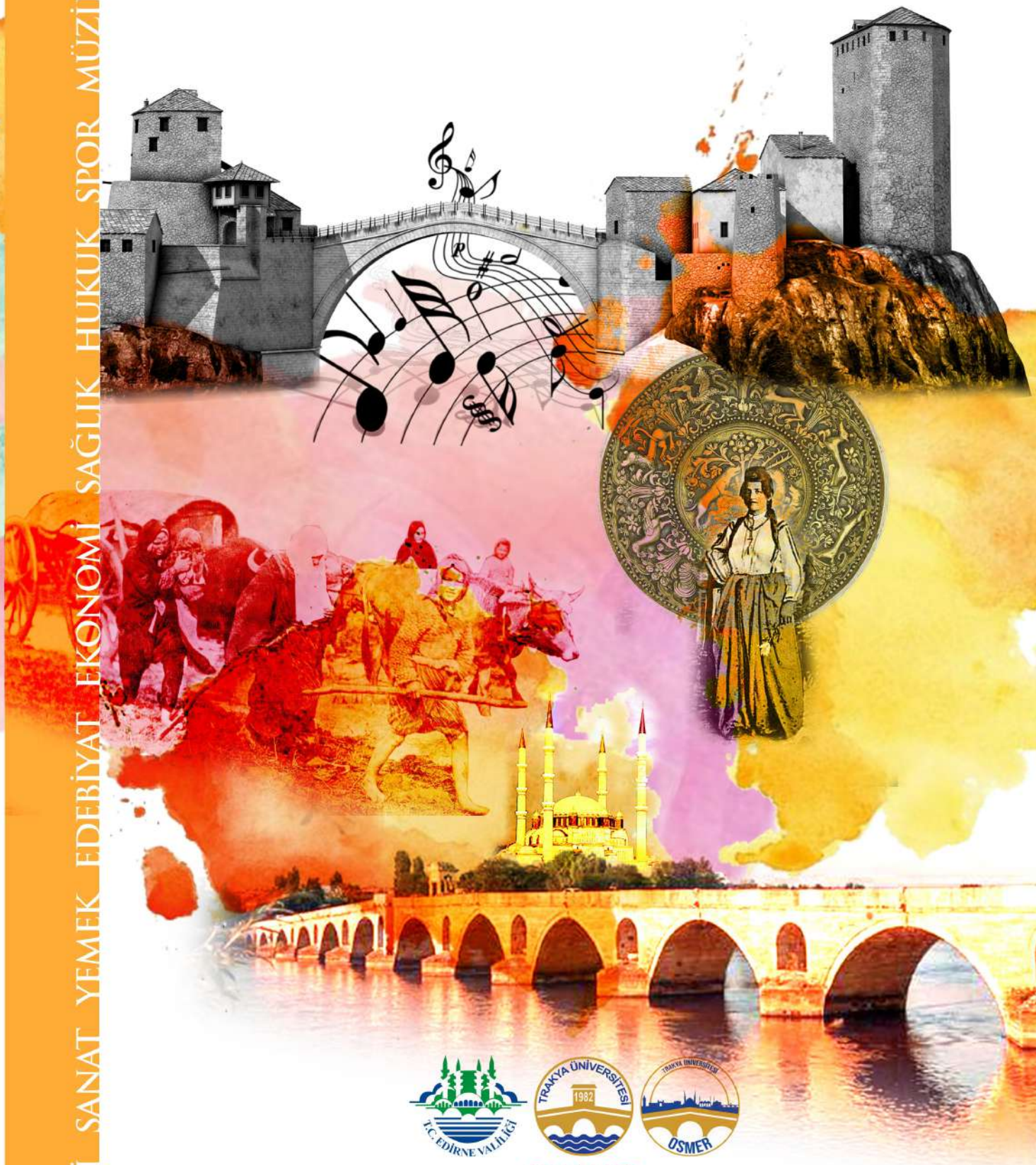

OSMER

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

Osmanlı Medeniyeti Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

III. ULUSLARARASI OSMANLI İZLERİ SEMPOZYUMU
III. INTERNATIONAL OTTOMAN TRACES SYMPOSIUM

23-24 KASIM 2023
NOVEMBER 23-24, 2023

BİLDİRİ KİTABI
PROCEEDINGS BOOK

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
EDİRNE/ TÜRKİYE
TRAKYA UNIVERSITY
EDIRNE/ TURKEY

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

Bütün hakları saklıdır. © 2023. Trakya Üniversitesi
Bu eserin bir kısmı veya tamamı Trakya Üniversitesi Rektörlüğünün izni olmadan hiçbir şekilde çoğaltılamaz, kopya edilemez.

III. ULUSLARARASI OSMANLI İZLERİ SEMPOZYUMU BİLDİRİ KİTABI

Sempozyum Başkanı/ Symposium Chair

Prof. Dr. Mustafa HATİPLER

Editörler/ Editorial Board

Dr. Öğr. Üyesi Selin ARABULAN
Öğr. Gör. Dr. Banu GÖKMEN ERDOĞAN
Arş. Gör. Dr. Tuba HATİPLER ÇİBİK

Kapak Tasarımı/ Cover Design
Res. Assist. Dr. Tuba HATİPLER ÇİBİK

ISBN: 978-975-374-365-5
Trakya Üniversitesi Yayın No: 315

Onursal Başkan/ Honorary Chair
Prof. Dr. Erhan TABAKOĞLU

Sempozyum Başkan ve Yardımcıları/ Chairman of Symposium and Vice Chairmans
Prof. Dr. Mustafa HATİPLER
Dr. Öğr. Üyesi Esin Benian
Dr. Öğr. Üyesi Tülay Canıtez

Bilim Kurulu/ Scientific Committee

Prof. Dr.	Abdullah Atıyye	Mısır
Prof. Dr.	Adil Oğuzhan	Türkiye
Prof. Dr.	A. Gülçin Küçükkaya	Türkiye
Prof. Dr.	Ahad Nejad Ebrahimi	İran
Prof. Dr.	Ahmet Hamdi Zafer	Türkiye
Prof. Dr.	Ahmet Muzaffer Demir	Türkiye
Prof. Dr.	Engin Beksaç	Türkiye
Prof. Dr.	Evgeni Velev	Bulgaristan
Prof. Dr.	Fatih Kanter	Türkiye
Prof. Dr.	Farzin Haghparast	İran
Prof. Dr.	Fehim Huskoviç	Sırbistan
Prof. Dr.	Gülay Apa Kurtişoğlu	Türkiye
Prof. Dr.	H. Burcu Özgüven	Türkiye
Prof. Dr.	Hasan Fırat Diker	Türkiye
Prof. Dr.	İbrahim Numan	Türkiye
Prof. Dr.	İlter Büyükdığan	Türkiye
Prof. Dr.	Khaled Tadmori	Lübnan
Prof. Dr.	Mustafa Aykaç	Türkiye
Prof. Dr.	Mustafa Hatipler	Türkiye
Prof. Dr.	Müberra Gürgendereli	Türkiye
Prof. Dr.	Mümün Tahir	Bulgaristan
Prof. Dr.	Nadide Seçkin	Türkiye
Prof. Dr.	Nuran Kara Pilehvarian	Türkiye
Prof. Dr.	Semiha Kartal	Türkiye
Prof. Dr.	Selim Hilmi Özkan	Türkiye
Prof. Dr.	Suphi Saatçi	Türkiye
Prof. Dr.	Yüksel Topaloğlu	Türkiye
Prof. Dr.	Zeynep Ahunbay	Türkiye
Doç. Dr.	Abdullah Taha İmamoğlu	Türkiye
Doç. Dr.	Esma Mıhlayanlar	Türkiye
Doç. Dr.	Filiz Umaroğulları	Türkiye
Doç. Dr.	Nilgün Becenen	Türkiye
Doç. Dr.	İbrahim Kelağaahmet	Türkiye
Doç. Dr.	Valentin Kitanov	Bulgaristan
Doç. Dr.	Yılmaz Büktel	Türkiye
Doç. Dr.	Zeynep Eres	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi	Rıfat Gürgendereli	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi	Tülay Canıtez	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi	Esin Benian	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi	Selin Arabulan	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi	Arif Mısırlı	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi	Vlora Navakazi	Kosova
Dr.	Ethem Baymak	Kosova
Dr.	Mozaffar Abbaszadeh	İran

Düzenleme Kurulu/ Organization Committee

Prof. Dr. Mustafa Hatipler
Dr. Öğr. Üyesi Esin Benian
Dr. Öğr. Üyesi Tülay Canıtez
Dr. Öğr. Üyesi Selin Arabulan
Dr. Öğr. Üyesi Arif Mısırlı
Öğr. Gör. Dr. Banu Gökmen Erdoğan
Öğr. Gör. Nur Keskin
Arş. Gör. Dr. Tuba Hatipler Çibik
Arş. Gör. Sena Solakoğlu

Sempozyum Sekreteryası/ Symposium Secreteriat

Dr. Öğr. Üyesi Arif Mısırlı
Arş. Gör. Dr. Tuba Hatipler Çibik
Öğr. Gör. Nur Keskin

Adres/ Address

Trakya Üniversitesi/ EDİRNE
Trakya University/ EDİRNE

e-mail: https://osmanliizleri.trakya.edu.tr

web: https://osmanliizleri.trakya.edu.tr

Değerli Katılımcılar,

Trakya Üniversitesi olarak Edirne Valiliğinin desteğiyle düzenlediğimiz "III. Uluslararası Osmanlı İzleri Sempozyumu"nda sizleri ağırlamanın mutluluğunu yaşıyoruz. Bu yıl üçüncüsü düzenlenen sempozyumda, disiplinlerarası bir bakış açısıyla edebiyat, ekonomi, hukuk, gastronomi, kamu yönetimi, mimari, müzik, sağlık, sanat, spor, tarih ve yaşam konuları ele alınmıştır.

Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Edirne, sayısız önemli olaya tanıklık etmiştir. Birçok Türk boyuna ev sahipliği yapan Edirne, her karış toprağında Türk izlerini barındırmaktadır. Ancak Edirne'nin kültürüyle, tarihiyle, sanatıyla ve pek çok açıdan daha anlamlı hale gelmesi Osmanlı Devleti ile mümkün olmuştur. Osmanlı Devletine 92 yıl başkentlik yapmış müstesna şehir Edirne, Osmanlı'yı en iyi anlatan şehirdir. Osmanlı'nın erken döneminden son dönemine kadar en mükemmel eserlerini barındıran Edirne, Osmanlı'yı anlamak isteyenlerin görmesi, bilmesi ve hissetmesi gereken bir şehirdir.

Edirne denilince, Edirne'de doğup büyüyen ve İstanbul'u, Balkanları fetheden Fatih Sultan Mehmet gelir aklımıza. Fatih, "Hüner bir şehr bünyad etmektir / Reaya kalbin abad etmektir" demiştir. Yani asıl marifet bir şehir kurmakla birlikte o şehirde yaşayanların kalbini kazanmaktır. Bugün dünyada yaşanan savaşlara, çatışmalara baktığımızda, Osmanlı'ya daha yakından bakmanın, Osmanlı'yı anlamanın önemini daha iyi anlıyoruz.

Trakya Üniversitesi olarak gerçekleştirdiğimiz bu sempozyumda, çok yönlü bir bakış açısıyla Osmanlı'yı ele alan bir programa imza atan Osmanlı Medeniyeti Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü Dr. Öğr. Üyesi Tülay Canıtez, Sempozyum Başkanı Prof. Dr. Mustafa Hatipler ve emeği geçenlere teşekkür ediyor, selam ve saygılarımı sunuyorum.

Prof. Dr. Erhan Tabakoğlu
Trakya Üniversitesi Rektörü

Trakya Üniversitesi olarak, 3 kıta ve 7 iklimde, merhamet çınarıyla toprakta kök salıp, kalb-i selim, akl-ı selim ve zevk-i selim ile gökyüzünde bulutlara değen dünyaya barış ve kardeşliği öğreten bir medeniyetin, Osmanlı medeniyetinin izlerinin ardından çıktığımız uzun, zorlu ve bir o kadar da onurlu yolculuğumuzun üçüncü büyük adımındayız.

Medeniyet kurmanın, hele hele yaratılanın Yaradan'dan ötürü sevildiği bir medeniyet kurmanın ve sonrasında adalet ve merhametle yeryüzünden zulmü ortadan kaldırmanın ne demek olduğunu, bunun olmadığı zamanlarda nelerin yaşandığını ve nelerin yaşanacağını, şu son bir buçuk aylık zaman diliminde, İsrail tarafından Filistin'e, Gazze'ye yapılanlarda hep birlikte gördük ve yaşadık.

Bir tarafta: "İnsanı yaşat ki devlet yaşasın" çizgisi diğer tarafta kutsal tarih mitosuyla: "… bu savaşta hiç kimseye acımayın, kadın, çocuk, ihtiyar, yaşlı, hatta hayvan, bitki ne varsa öldürün, yakın, yıkın, yani adeta girdiğiniz şehirleri tüm canlıları yok ederek boş bir kabuğa çevirin' anlayışı ve dünyanın gözü önünde yaşanan soykırımı…

Oysa izlerinin ardında olmaktan onur duyduğumuz Osmanlı Medeniyetinin en önemli özelliği; adalet ve istimalettir. Yani adaletle ve hoşgörüyü aşan bir anlayışla kardeşlikle bir arada yaşamaktır. Bu birliktelik; İstanbul'dan, Bedehşan'a, Kıpçak'a, Bağdat'a, Horasân'a, Yemen'e, Fas'a, Moritanya'ya, Güney Afrika'ya kadar uzanan büyük bir coğrafyada, sayısız etnik yapı, sayısız inanç ve kültürü özgürlük içinde kaynaştırmıştır.

Medeniyetler şehirlerde kurulur. Bu yüzden olsa gerek Osmanlı Medeniyeti, aşkla ve irfanla şehirler inşa etmiştir. Bu medeniyet, bütün gücünü birleştirerek mimariden musikiye, tıptan matematiğe kadar birçok alanda, bugün hala seviyesine ulaşılamamış, işlev ve fonksiyonları tam olarak anlaşılamamış yüzlerce-binlerce eser ortaya koymuştur. Ünlü Şarkiyatçı Ortalon'un Kanuni hakkında: "Sultan Süleyman'ın eserleri bir sıraya konulsa; en altta muharebeleri, onun üstünde bıraktığı abideler ve en üstte ise kurmuş olduğu ilmi ve hukuki müesseseler gelir" şeklindeki sözleri Osmanlı medeniyetinin anlaşılması bakımından önemlidir.

Osmanlı medeniyetinin tek bir amacı; insana, insanlığa ve hatta bütün canlılara hizmet etmek olmuştur. Bu anlamda, Osmanlı mimarisinin şaheseri, Selimiye Camii'nin kubbesini taşıyan sekiz ayağının çapının 45 arşın olması, 45 rakamının insan anlamında Hz. Adem'i temsil etmesi elbette sebepsiz değildir.

Bu medeniyet;
Edebiyatta: Ahmet Paşa, Fuzuli, Baki, Nef'i, Hayali, Neşati ve Namık Kemal'i,
Musikide: Buhurizade Mustafa Itri Efendi, İsmail Dede Efendi ve Abdülkadir Meragi'yi,
Resim ve tezyinatta: Matrakçı Nasuh, Nakkaş Sinan, Nakkaş Osman, Nigârî de denilen Reis Haydar ve Levni'yi,
Tıpta: Hekimbaşı Şeyhî ve Akşemseddin'i,
Teknoloji ve Matematik'te: Ali Kuşçu, Hezarfen Ahmet Çelebi, Lagari Hasan Çelebi ve Piri Reis'i,
Coğrafya ve seyahatta: Evliya Çelebi ve Katip Çelebi'yi,
Din ve hukuk'ta: İbni Kemalpaşazade, Zenbilli Ali Efendi, Molla Gürani, Molla Fenari ve Ahmet Cevdet Paşa'yı,
Mimaride: Mimar Hayrettin, Mimar Alaaddin ve Mimar Koca Sinan'ı ve ismini saymaya zamanımız yetmeyeceği yüzlerce devlet adamı ve sanatçıyı yetiştirmiştir.

Bu medeniyet, ortaya çıktığı şehirlerde medeniyeti oluşturan unsurlar olarak; güzel camiler, saraylar, medreseler, köprüler, hanlar, hamamlar, imarethaneler, bimarhaneler, kervansaraylar, bedestenler, arastalar ve çarşılar inşa etmiştir. Bugün hala ayakta olan 65 sokak, 2000 civarında dükkan, 20 han, 1 okul, 1 mescit, 1 kitaplık, 7 çeşme, 1 dolaplı kuyu, 1 şadırvan, 1 sebil, sekizi büyük olmak üzere 18 kapısıyla İstanbul Kapalıçarşı'ndan, Mimar Sinan'ın ustalık eserim dediği Selimiye Camii'ne, Cesr-i Mustafa Paşa köprüsünden kavz-ı kuzah, hilalin taş hali olarak da adlandırılan Mostar köprüsüne kadar saymakla bitmeyecek binlerce eser, bu medeniyetin ürünüdür.

Bunun yanında gerek edebiyatta gerekse mimaride kullanılan birçok unsur ve sanat vardır ki bunların da temel gayesi insana hizmet etmek olmuştur.

Bu sempozyumda, bu düşüncelerle hazırlanmış, birbirinden değerli 50'ye yakın tebliğ, Osmanlı izlerinin ardından yaptığımız yolculukta bizlere güç vermiştir. Bu yıl sempozyumumuza, ülkemiz akademisyenlerinin yanı sıra başta komşumuz Bulgaristan'dan ve Amerika Bileşik Devletleri olmak üzere çok farklı ülkelerden ve farklı konularda tebliğler sunulmuştur.

Ayrıca bu yıl sempozyumumuzu; İsmet KETEN'in Bestekar Osmanlı Sultanlarına ait Tuğralar Sergisi, Danışmanlığı Prof. Dr. Suphi SAATÇİ'nin yaptığı Kırkçeşme Su yolları Fotoğraf Sergisi ve Rektör Yardımcımız Prof. Dr. Ahmet Hamdi ZAFER ve çok değerli konservatuvar sanatçılarımızın seslendirdiği Osmanlı Bestekar Sultanları Müzik Dinletisi ile daha da zenginleştirmiş bulunuyoruz.

Bu vesile ile, sempozyumun yapılmasında desteklerinden ve sempozyumu gerçekleştirmemize öncülük ettiklerinden dolayı Rektörümüz Sayın Prof. Dr. Erhan TABAKOĞLU Hocama, desteklerini bizden esirgemeyen Valimiz Sayın Yunus SEZER'e, Sempozyumun her aşamasında destek ve gayretini hissettiğimiz İl Kültür ve Turizm Müdürümüz Sayın Kemal SOYTÜRK'e teşekkür ederim.

Bu sempozyumu çağrılı konuşmacı olarak onurlandıran çok değerli bilim e gönül insanı Sayın Prof. Dr. Suphi SAATÇİ Hocama, İstanbul Fatih Belediye Başkanı Mehmet Ergün TURAN'a, ve Devlet Konservatuvarı Müdürümüz Prof. Dr. Ahmet Hamdi ZAFER'e teşekkür ediyorum.

Sempozyuma değerli katkılarından dolayı, Üniversitemizin başta Sağlık Kültür Spor Dairesi olmak üzere ilgili tüm birimlerine, Tuğra sanatçısı İsmet KETEN'e, ses ve saz sanatçımız Emre ÇAM ve ekibine, Konservatuvarımız sanatçılarına teşekkür ediyorum. Sempozyum Bilim ve Düzenleme kuruluna ayrı ayrı teşekkür ederim. Sempozyumun bütün yükünü omuzlayan Osmanlı Medeniyeti Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürü Sayın Dr. Öğretim Üyesi Tülay CANITEZ'e ve onun şahsında çok değerli çalışma ekibine teşekkür ediyorum.

Uluslararası ve hakemli olarak gerçekleştirdiğimiz bu sempozyumun, aynı titizlik ve özen içinde, farklı temalarla uzun yıllar sürmesi, Osmanlı medeniyetinin izlerinin büyük bir sabır ve gayretle araştırılması ve ortaya konulması en büyük isteğimizdir.

Bilinmesini isterim ki, Osmanlı medeniyetinin izlerinin ardından yaptığımız bu yolculuk; Yahya Kemal'in ifadesiyle:
"Fâtih'in Ayasofya minarelerinden okuttuğu ezan"ın ve
"Selim'in Hırka-i Saadet önünde okuttuğu Kur'an"ın yankısının eriştiği coğrafyalara ulaşıncaya kadar devam edecektir.

Hepinizi saygıyla selamlarım.

Prof. Dr. Mustafa HATİPLER
Sempozyum Başkanı

Osmanlı Medeniyeti Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi olarak kurulduğumuz günden bugüne, çeşitli çalıştay, seminer ve webinarlar düzenleyerek 6 asırlık bir medeniyetin izlerini sürmek, dünü bugüne bugünü ise yarına taşımak arzusu ile bilimsel çalışmalara katkı sunmaya devam etmekte sadece gerçeklere bağlı bir disiplinle çalışmalar yapma gayreti içindeyiz.

Osmanlı Devleti, küçük bir beylikten çok kısa bir sürede dünya devleti olmayı, Roma İmparatorluğu'ndan sonra Avrupa topraklarında ve Anadolu'da büyük bir medeniyet kurmayı başarmış bir devlettir. Bu medeniyetin bir ucu Akdeniz'den, Afrika'nın derinliklerine, Kızıldeniz ve Atlas Okyanusuna kadar uzanırken, diğer ucu da Avrupa'nın güney ve doğusundan Adriyatik denizine uzanmaktadır. Günümüzde Osmanlı bakiyesi topraklar üzerinde yüzden fazla devletin, farklı etnik ve inançta insanların yaşıyor olması, bu medeniyetin büyüklüğünün anlaşılması bakımından da son derece önemli bir göstergedir. Bu medeniyetin parametrelerinin doğru anlaşılması, aynı zamanda gelecek kuşaklara aktarılması da her aydın için önemli bir sorumluluktur.

Bu amaçla, Osmanlı İmparatorluğu'nun medeniyet ve kültürüne dikkat çekmek, Osmanlı İmparatorluğu'nun izlerini ortaya çıkarmak, geçmişi bugüne taşımak, bugünü geleceğe aktarmak ve bu alanda çalışan farklı disiplinlerden araştırmacıları bir araya getirmek amacıyla düzenlediğimiz sempozyumumuzun bu yıl 3.cüsünü gerçekleştirmenin mutluluğu içerisindeyiz.

Çevrimiçi ve yüz yüze katılımlarla gerçekleştirilen sempozyumda toplam 7 farklı ülkeden 40 bildiri ile katkı sağlayan çok değerli katılımcılarımızla Osmanlı izleri; sanat, edebiyat, mimari, hukuk, musiki, kamu yönetimi, iktisat, spor, sosyoloji, tarih ve sosyal hayat alanlarındaki çalışmalarla ortaya konmuştur.

10 oturumda gerçekleşen sempozyumda bu izler, ilk oturumda Theodore Monnich'in "16. ve 17. Yüzyıllara ait Osmanlı Tuğ Standartları Üzerine Bir Çalışma" adlı bildirisi ile başlamış ve son oturumda Bilal Sarıgül'ün Edirne Müzesi'nde bulunan "Edirne Yeni Sarayı'na ait 17.Yüzyıl Duvar Çinileri" adlı bildirisi ile sona ermiştir.

Başkanlıklarını Trakya Üniversitesinden Prof. Dr. Gülay APA KURTİŞOĞLU, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesinden Prof. Dr. İbrahim NUMAN, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesinden Prof. Dr. İdris Nebi UYSAL, Maltepe Üniversitesinden Prof. Dr. İlter BÜYÜKDIĞAN, Marmara Üniversitesinden Prof. Dr. Mustafa AYKAÇ, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesinden Doç. Dr. Mustafa DURDU, Trakya Üniversitesinden Prof. Dr. Mustafa HATİPLER, Trakya Üniversitesinden Prof. Dr. Müberra GÜRGENDERELİ, Yıldız Teknik Üniversitesinden Prof. Dr. Nuran KARA PİLEHVARİAN ve Trakya Üniversitesinden Doç. Dr. Nilgün BECENEN'in yaptığı oturumlarda; ülkemiz başta olmak üzere Kuzey Makedonya, Bulgaristan, Azerbaycan, Arnavutluk, Amerika Birleşik Devletleri ve Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nden çok değerli katılımcılar çalışmalarını sunmuşlardır. Sempozyumun sonunda tüm katılımcılar ve oturum başkanları ile birlikte genel bir değerlendirme oturumu yapılarak sempozyum başarılı bir şekilde tamamlanmıştır. III. Uluslararası Osmanlı İzleri Sempozyumunun düzenlenmesinde desteklerini esirgemeyen başta Rektörümüz Sayın Prof. Dr. Erhan TABAKOĞLU hocamız olmak üzere sempozyumumuzun gerçekleştirilmesinde katkı sağlayan Üniversitemizin ilgili tüm birimlerine de ayrı ayrı teşekkür ederim. Bu vesile ile bu yılki sempozyumumuzun çağrılı konuşmacısı çok değerli hocamız Sayın Prof. Dr. Suphi SAATÇİ'ye davetimizi kırmayıp bizlere destek oldukları için çok teşekkür ediyorum.

Ayrıca başta Osmanlı Medeniyeti Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi yönetim ve danışma kurulu olmak üzere, sempozyum bilim kuruluna, sempozyum düzenleme kuruluna ve sempozyum sekreteryasında görev alan çok kıymetli hocalarıma ayrı ayrı teşekkür ederim.

2018 yılında başlattığımız ve bu yıl üçüncüsünü gerçekleştirdiğimiz sempozyumumuzun uzun yıllar devam etmesini diler, tüm katılımcılara en derin saygılarımla teşekkür ederim.

Dr. Öğr. Üyesi Tülay CANITEZ
OSMER Müdürü

BİLDİRİLER / PAPERS

Theodore F. MONNICH	**A Preliminary Study of Ottoman Horsetail Standards of the Sixteenth and Seventeenth Centuries**	1
Hristiyan ATANASOV	**The collections of the Oriental Department at the National Library of Bulgaria: Current Status and Prospects**	11
Frymzim DAUTI	**Propaganda About the Role of Jews in Ottoman Politics in Some Newspapers and Books in Albanıan During the Last Period of the Ottoman**	21
Hasan BELLO	**Sanjak of Skopje at the End of the 19th Century and the Beginning of the 20th Century**	29
Mustafa EYYAMOĞLU	**Kıbrıs Evkaf Belgelerine Göre Mağusa Kutup Osman Efendi Tekkesine Ait Vakıflar** *According to Cyprus Evkaf Documents, Foundations of Magusa Kutup Osman Efendi Tekke*	39
Bahriye GÜRAY GÜLYÜZ	**Rusçuk Ayanı Tirsinikli İsmail Ağa (1796-1806)'nın İmar Faaliyetlerinde Güç, Statü ve Öz-İmgelem Yansımaları** *The Reflections of Power, Status And Self-Imagement in the Reconstruction Activities of Tırsınıklı Ismail Aga (1796-1806), Ayan of Ruse*	51
Hava SELÇUK	**Berat Hanedanından Hüseyin ve Kahraman Paşaların Terekesi (1870)** *Inheritance of Hüseyin and Kahraman Pashas from the Berat Dynasty (1870)*	63
Recep ÇELİK	**Kuzey Türk Dünyası Âlimlerinden Kazanlı Âlimcan Bârûdî'nin Sarf İlmine Katkısı** *The Contribution Alimjan Barudî who from Kazan, One of the Scholars of the Northern Turkic World, to the Science of Morphology*	71
Pınar DOĞANAY Eyyub ŞİMŞEK	**Osmanlı Devleti'nin İktisadî Sistemi İçerisinde Aşiretlerin Rolü: Cihanbeyli Aşireti Örneği (1789-1839)** *Tribes' Role in Economical System of the Ottoman State: Example of the Cihanbeyli Tribe (1789-1839)*	79
Aziz KILIÇ	**1908 Tarihli İngiliz Konsolosluk Raporuna Göre Beyrut Vilayeti ve Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığının İdari Ve Ekonomik Durumu** *Administrative and Economic Situation of Beirut and Mount Lebanon Based on British Consulate Report Dated 1908*	89
Cengiz KESKİN	**19. Yüzyıl Sonlarında Tersane-i Amire'de Yapılan İnşaat, Bakım ve Onarım Faaliyetleri** *Construction, Maintenance and Repair Activities in the Main Shipyard at the end of the 19th Century*	97
Gülhan BENLİ	**Osmanlı Medeniyetinin Sudan Suakin'deki İzleri** *Heritage of Ottoman Civilization in Sudan Sawakin*	109
Hatice MEMNUN	**Bulgaristan Pomorie'de (Ahyolu) Kentsel Dokunun 1906 Yangını Sonrası Geçirdiği Değişimin Değerlendirilmesi** *Interpretation of The Alteration of Urban Site in Pomorie (Ahyolu), Bulgaria After the 1906 Fire*	121
Tolga BİLENER	**Osmanlı Diplomasisinin Çin'deki İzleri: Pekin Hamidiye Medresesi** *Ottoman Diplomacy's Traces in China: Hamidiye Madrasa in Beijıng*	133

Mesut KÜÇÜK	**Bulgaristan Şumnu'daki (Shumen) Osmanlı Dönemi Mimari Eserlerinin Günümüzdeki Durumu** *Current Status of the Ottoman Period Architectural Works in Shumen Bulgaria*	141
Fikret ALKAN	**Bursa Bedesteni** *Covered Bazaar of Bursa*	153
Nil Nadire GELİŞKAN	**Osmanlı İzmir'inin İzinde** *Tracing Ottoman İzmir*	162
Merve ARAS Çağla Caner YÜKSEL	**19.Yüzyıl İzmir Tiyatroları Üzerine Sosyal ve Mekânsal Bir İnceleme** *A Social and Spatial Examination on 19th Century İzmir Theaters*	173
İlhan Okan YAZGAN	**Osmanlı Mimarisinde Strüktürel Sistem Yorumlarının Sayısal Analiz Yöntemiyle Karşılaştırılması** *Authentication of Structural System Interpretations with Numerical Analysis Method in Ottoman Architecture*	187
Aslı ZENCİRKIRAN Onur ŞUTA	**Osmanlı Konut Mimarisinde Mekân Organizasyonunun Geleneksel Cumalıkızık Evleri Örneğinde İncelenmesi** *Examination of Space Organization in Ottoman Housing Architecture in the Case of Traditional Cumalıkızık Houses*	198
Merve ARSLAN ÇİNKO	**Kültür Varlıklarında İşlevsel Sürdürülebilirliğe Bir Örnek: Bir Osmanlı Eğitim Kurumu Olarak Edirne Ermeni Mekteplerinden Şehit Asım İlkokuluna Doğru Değişimin Değerlendirilmesi** *An Example of Functional Sustainability in Cultural Properties: The Evaluatıons of Changes from Edirne Armenian Schools as an Ottoman Educational Institution Towards Sehit Asım Primary School*	210
Tuğba Diri APAYDIN	**Osmanlının Glasgow'daki İzleri: İznik Seramikleri** *Traces of the Ottoman in Glasgow: the İznik Ceramics*	222
Bilal SARIGÜL	**Edirne Müzesi'nde Bulunan Edirne Yeni Sarayı'na Ait 17. Yüzyıl Duvar Çinileri** *17th Century Wall Tiles from Edirne Museum Found in Edirne Yeni Sarayı*	230
Sema Hatun TÜRKER	**Osmanlıdan Günümüze Dokunan Sanat: Dive Dokumaları ve Yavaş Moda** *Weaving Art from the Ottoman to the Present: Dive Weaving and Slow Fashion*	238
Yasemin MASARACI	**Osmanlının Son Dönem Dokuma Sanatının Türkiye Müzelerindeki Örnekleriyle İncelenmesi** *Examination of the Latest Weaving Art of the Ottoman with Examples of Turkish Museums*	248
Dilber YILDIZ	**El Sanatlarından Dokumaların Giysi Modasına Etkisi XVII. Yüzyıldan Cumhuriyete Kadar Olan Gelişimi** *The Effect of Handicraft Weavings on Clothing Fashion Development from the XVII. Century to the Republic*	258
Tahsin BOZDAĞ A. Aslıhan EROĞLU	**Osmanlıdan Günümüze Türk Ebru Sanatının Kültürel İzleri** *Cultural Traces of Turkish Ebru Art From the Ottoman to the Present*	270

Tahsin BOZDAĞ A. Aslıhan EROĞLU	**Türk Halı Sanatının Orta Asya'dan Osmanlı İmparatorluğuna Uzanan İzleri ve Malatya Halı Sanatı Örnekleri** *Traces of Turkish Carpet Art From Central Asian to the Ottoman Empire and Examples of Malatya Carpet Art*	280
Abdulkadir ERKAL	**Klasik Türk Şiirinde Mekânsal Bir İmge Olarak Dehliz** *Dehliz (Vestibule) as a Spatial Image in Classical Turkish Poetry*	292
Sevda KAMAN	**İtalyan Levanten Angelo Scanzianni'nin Lingua Turca Adlı Eseri Üzerine** *On Study Called Lingua Turca by Italian Levantine Angelo Scanziani*	299
Yahşihanım NESİROVA	**Osmanlı Devleti`ne gönderilmiş bir hediye: "Keşfü`l Hakaik" kitabı** *A gift sent to the Ottoman Empire: "Keşfü`l hakaik" book*	307
Fırat GÜNGÖR	**Bir Osmanlı Şehri Olan Kerkük'te Osmanlı'nın İzlerini Süren Adam: Atâ Terzibaşı** *The Man Who Followed the Traces of the Ottoman Empire in Kirkuk, an Ottoman City: Ata Terzibaşı*	315
Myumyun TAHİR	**Rodoplardaki Osmanlı Köprülerinin Anlattıkları** *Narratives of the Ottoman Bridges in the Rhodopes*	321
Fadimana FİDAN	**18. Yüzyıl Tekirdağ'ında Hayata Kimsesiz Veda Edenler: Fakir Yaşamak ve Fakir Ölmek** *Those Who Say Goodbye to Life Alone in the 18th Century's Tekirdağ: Living Poor and Dying Poor*	327
Ezgi METİN BASAT	**Karagöz Perdesinde Osmanlı Esnaflarının İzleri** *Traces of Ottoman Tradesmen in Karagöz Curtain*	338
Fatih KÖSE	**Rumeli ve Balkanlardaki Osmanlı Yapılarında Yer Alan Duvar Yazıları ve Grafitiler** *Graffiti and Writings on Ottoman Buildings in Rumeli and the Balkans*	344
Stoyan DENCHEV Evgeny VELEV	**Emotionally-Visual Dimentions of the Ottoman-Islamic Cultural Heritage and the Problem of the Past and Memory**	354
Merve Nur KAPTAN	**Müzikte Kültürel Bir Değişim: Osmanlı'dan Günümüze Mehter** *A Culturel Change in Music: Mehter from Ottoman to Present*	359
Şeyma ERKUŞ Remzi OTO	**Osmanlı Döneminde Ruh Hastalarına Tedavi Yaklaşımları** *Treatment Approaches to Mentally ill Patients in The Ottoman Period*	367
Nuray DEMİR ÖZTÜRK	**Müfredat Kitaplarında Osmanlı İstanbul'unun Devaları** *Cures of Ottoman Istanbul in Materia Medica Books*	375

OSMANLI DİPLOMASİSİNİN ÇİN'DEKİ İZLERİ: PEKİN HAMİDİYE MEDRESESİ

OTTOMAN DIPLOMACY'S TRACES IN CHINA: HAMIDIYE MADRASA IN BEIJING

Tolga Bilener
Galatasaray Üniversitesi, İ.İ.B.F., Uluslararası İlişkiler Bölümü
tbilener@gsu.edu.tr

ÖZET

Klasik güçler dengesi sistemi şeklinde özetlenebilecek 19. yüzyıl uluslararası siyaset ortamında Osmanlı Devleti bir yandan bekasını ve bütünlüğünü koruma çabasına yoğunlaşırken, diğer yandan uluslararası güç unsurlarının kendisine sağladığı tüm araçları da etkin olarak kullanmaya çaba göstermiştir. Bu araçlardan en önemlisi, sömürge imparatorluklarının altın çağını yaşadığı o dönemde İslam dünyasındaki en eski ve saygın hanedanlardan birinin yönetimde olması ve devlet başkanı olan padişahın aynı zamanda halife unvanını taşıyor olmasıdır. Bu unvan, özellikle Osmanlı Devleti'nin güçten düştüğü ve Kırım başta olmak üzere Müslüman ahalinin yaşadığı toprakları kaybetmeye başlamasıyla önem kazanmış, 19. yüzyıl sonlarında İstanbul'un büyük güçlerle olan ilişkilerinde de bir diplomasi aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Üstelik bu aracın kullanılması sadece Osmanlı Devleti'nin inisiyatifiyle olmamış, 1880'lerden itibaren ülkenin en önemli müttefiki haline gelen Alman İmparatorluğu da bu konuda teşvik ve destek kaynağı olmuştur.

Her ne kadar Osmanlı padişahının halife unvanına yapılan vurgu, hâkim oldukları topraklarda kalabalık Müslüman toplulukların yaşadığı Büyük Britanya, Fransa, Rusya gibi ülkeleri tedirgin etmenin bir aracına dönüşmüşse de bu siyasetin etkisi başka coğrafyalarda da kendisini göstermiştir. 1860'lı yıllardan itibaren Çin yönetimine karşı isyan bayrağı açan ve bu sırada Osmanlı padişahına biat ettiğini açıklayan Kaşgar Emiri Yakup Bey önderliğindeki Uygurlar bunun bir örneğidir. 1900 yılındaki Boksör isyanı sırasında Alman İmparatoru II. Wilhelm'in girişimiyle Sultan II. Abdülhamit'in Çinli Müslümanlar nezdinde bir "nasihat heyeti" yollaması ilişkileri farklı bir boyuta taşımış, bu ortamda 1908 yılında Pekin'de ülkedeki Müslümanların din alimi ihtiyacını karşılamak amacıyla padişahın adını taşıyan bir medrese açılmasına ön ayak olunmuştur.

Bu çalışma kapsamında Osmanlı diplomasisi için sıra dışı sayılabilecek bir coğrafyada, hem II. Abdülhamit dönemi Osmanlı Devleti'nin diplomasi araçlarının, hem de Birinci Dünya Savaşı öncesi uluslararası güç dengelerinin farklı bir perspektiften okunmasını sağlayan Hamidiye Medresesi'nin kuruluş süreci, faaliyetleri ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin başkenti Pekin'de halen ayakta olan bir kısım binasıyla bugüne kalan izdüşümleri irdelenecektir. Aralarında hiçbir zaman resmi diplomatik ilişki bulunmamasına rağmen, Avrasya'nın iki ucundaki - o zamanki adlandırmayla - Avrupa'nın ve Asya'nın bu iki "hasta adamı" arasındaki ilişkiler, insan boyutu üzerinden arşiv belgeleri üzerinden değerlendirilmesi de amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Diplomasi Tarihi, Kültürel Diplomasi, Din Diplomasisi II. Abdülhamit, Osmanlı-Çin İlişkileri

ABSTRACT

In the 19th century's international political environment, which can be described as the classical balance of powers system, the Ottoman Empire, on the one hand, concentrated on protecting its survival and integrity, and on the other, made tremendous efforts to effectively use all the international power tools it possessed. One of the most important of these was the fact that one of the oldest and most respected dynasties in the Islamic world was in power in the Ottoman Empire at a time when colonial empires were experiencing their golden age. Moreover, the sultan, who was the head of state, also held the title of caliph. This honorific title became especially important as the Ottoman Empire began to weaken and lose territories inhabited by Muslims, like the Crimean Peninsula. In the late 19th century, the title was used as a diplomatic tool in Istanbul's relations with the great Powers, too. Moreover, the instrumentalization of this title was not done only on the initiative of the Ottoman government; but also thanks to the encouragement of the German Empire, which became the most important ally of the country from the 1880s onwards.

Although the emphasis on the title of caliph of the Ottoman sultan turned into a tool of unsettling countries such as Great Britain, France and Russia which had large Muslim populations in their territories, the impact

of this policy also manifested itself in other geographies. An example of this is the Uighurs led by Yakup Bey, the Emir of Kashgar, who raised the flag of rebellion against the Chinese rule in the 1860s and declared his allegiance to the Ottoman sultan. In 1900, during the Boxer revolt, Sultan Abdulhamid II sent a "counseling delegation" to the Chinese Muslims with the initiative of German Emperor Wilhelm II, and in this context, a madrasah named after the sultan was opened in Beijing in 1908, in order to meet the religious scholar needs of the Muslims in the country.

In this study, the establishment process and activities of the Hamidiye Madrasa, which provides a different perspective of both the diplomatic tools of the Ottoman Empire during the reign of Abdul Hamid II and the international balance of power before the First World War will be studied. The geography in question can be considered unusual for Ottoman diplomacy, besides, this initiative has left tangible remains to this day - as some of its buildings are still standing in Beijing, capital of the People's Republic of China. Although there never was official diplomatic relations between them, the relations between the two "sick men" of Europe and Asia, as they were then called, at the two ends of Eurasia, will be evaluated through archival documents and the human dimension.

Keywords: Diplomatic History, Cultural Diplomacy, Religious Diplomacy, Abdulhamid II, Sino-Ottoman relations.

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti bir zamanlar hâkim olduğu topraklarda bıraktığı maddi olan ve olmayan kültürel izler yanında, bilfiil yönetmediği uzak coğrafyalarda da diplomasi tarihi ile ilgili bir takım izler bırakmıştır. Bu izlerin bir kısmı, yabancı ülkelere gönderilen ve ülkeler arasındaki dostluğun nişanesi olarak diplomatik jest mahiyeti taşıyan ve bir kısmı bugüne kadar ulaşmış olan hediyelerdir. Bunların yanı sıra, Osmanlı Devleti'nin bir dizi siyasal ve diplomatik amacın gerçekleştirilmesi için de yurtdışında bıraktığı izler bulunmaktadır. Bunlar arasında en az bilinen örneklerinden biri Çin'in başkenti Pekin'de 1908 yılında kurulmuş olan kısa ömürlü *Dâr'ül Ulûmi'l Hamidiyye*, başka bir deyişle Hamidiye Medresesi'dir. Çin'deki Müslüman toplumu yararına İslami ilimlerin öğretildiği bu yüksekokul, Osmanlı Devleti'nin son dönemindeki diplomasi araçlarının gözden geçirilmesini sağlayan, aynı zamanda bu dönemdeki uluslararası siyasal konjonktürü de okumamızı kolaylaştıran bir girişimin sonucudur. Çok farklı boyutlardan incelenmesi mümkün olan bu girişimin sebeplerini ve sonuçlarını tartışabilmek için Osmanlı İmparatorluğu'nun bu uzak diyardaki eserine farklı analiz düzeylerinden yaklaşmak gereklidir. Bu çalışma kapsamında öncelikle dönemin uluslararası siyasal koşullarını anlamak için Çin İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu durumuna değinilecek, ardından hem Çin hem de Osmanlı İmparatorluğu üzerinde büyük bir paylaşım ve etki mücadelesine girişmiş olan düvel-i muazzama arasındaki ilişkiler incelenecek, son olarak da Sultan II. Abdülhamit döneminde ülkenin dış politikasındaki tercihleri de yansıtan bir din diplomasisi örneği olarak Pekin'de padişahın adını taşıyan bir medrese kuruluşuna katkıda bulunma kararı, uluslararası politika ve diplomasi tarihi perspektifinden ele alınacaktır.

2. 20. YY. BAŞINDA ÇİN'DEKİ DURUM

Uzun dönem uluslararası sistemin en önemli oyuncularından biri olan ve özellikle teknik keşiflerin yanı sıra İpek Yolu üzerinden gerçekleştirdiği ticaretle küresel siyaset ve ekonomide önemli rol oynayan Çin İmparatorluğu, Batılı büyük güçlerin Asya kıtasındaki sömürgeleştirme politikaları nedeniyle yakın coğrafyasındaki etki alanlarını kaybetmiştir. Çin, 18. yy. sonlarına gelindiğinde sanayi devrimini ıskalamış, bilim ve teknikte geri kalmış, siyasal yapısı köhnemiş ve toplumsal yapısı da kaos içinde bir oyuncu görünümündedir. 19. yy. boyunca bu güçten düşme durumu devam etmiş ve 1839'da başlayan Birinci Afyon Savaşı'yla artık büyük güçler Çin'in kendi topraklarında da etki alanları kurmaya başlamışlardır. Başka bir deyişle, artık kendi toprak bütünlüğünü, idari ve mali egemenliğini koruyamayan bir devlet durumuna düşen Çin, ilk etapta Büyük Britanya, Fransa, Hollanda ve Rusya'nın üzerinde çeşitli idari, mali ve hukuki imtiyazlar elde ettiği bir ülkeye dönüşmüştür. Yüzyıl sonlarına doğru bu rakip büyük güçler arasına Almanya ve Japonya da katılmıştır (Gülboy, 2001, s. 24-27). Çin, öz kaynakları üzerindeki denetimini giderek kaybetmiş; geçmişi yüzyıllara dayanan devlet yapısının artık çağdaş dönemin ihtiyaçlarına cevap vermekte yetersiz kaldığı ortada olmasına rağmen kapsamlı bir

reform programı da ortaya koyamamıştır. Bu durumun Çin'e özgü ya da küresel sistemin niteliklerinden kaynaklanan sebeplerini ayrıntılarıyla incelemek bu çalışmanın kapsamı dışında kalmakla beraber, Çin'in 19. yy sonlarında artık "Asya'nın hasta adamı" diye anıldığını hatırlatmak gerekmektedir. Bu tanımlama, aynı dönemde "Avrupa'nın hasta adamı" sayılan Osmanlı Devleti'nin çöküş süreciyle Çin'in çöküş süreci arasındaki paralelliğe işaret etmemizi de olanaklı kılmaktadır. Çin resmi tarih yazımında 1839 Afyon savaşıyla başlayan ve 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla sona eren döneme, Çin'in o sırada içinde bulunduğu zorlu şartları vurgulamak için "*utanç* (yahut "*aşağılanma*") *yüzyılı*" adı verilmektedir (Kaufman, 2010, s. 1).

Emperyalist güçlerin Çin üzerindeki baskıyı arttırmaları, Japonya örneğinde olduğu gibi ülkenin bazı kısımlarını işgal girişimlerinde bulunmaları ülkede ciddi toplumsal tepkiye yol açmış, birtakım gruplar örgütlenerek ülkedeki yabancılara ve yabancı ülkelere ait ticarethane ya da konsolosluk gibi temsilciliklere, aynı zamanda ülkedeki yerli Hıristiyanlara yönelik saldırılara girişmişlerdir. Bu saldırılardaki şiddetin giderek artması ve Çin devletinin de bunları el altından destekleyerek en azından varlıklarına göz yumması, yüzyıl dönümünde Boksör İsyanı olarak bilinen genel bir ayaklanmayla sonuçlanmıştır (Jung, 2015, s. 296). Özellikle Batılı ülkelere ve Çin'de bu ülkelerin uzantısı olarak görülen kişi ve kurumlara karşı genel bir saldırı havasında cereyan eden Boksör İsyanının doruk noktası, Pekin'de görev yapan Alman büyükelçi Klemens von Ketteler'in 20 Haziran 1900'de öldürülmesidir. Bu cinayet üzerine ABD, Almanya, Avusturya-Macaristan, Büyük Britanya, Fransa, İtalya, Japonya ve Rusya'dan oluşan "Sekiz Devlet İttifakı" bu isyanı bastırmak için Pekin'i 55 gün süren bir kuşatma sonucu ele geçirmiş ve Çin'i son derece ağır koşulları olan bir anlaşma imzalamaya mecbur etmiştir (Jung, 2015, s. 339). Bu yenilgi Çin'deki monarşi rejiminin çöküş sürecini hızlandırmış ve 1911'de Xinhai İsyanıyla Çin Cumhuriyeti kurulmuştur (Gülboy, 2001, s. 41).

Özetle, 1900'lü yılların başında Çin ciddi bir kargaşa içindedir ve imparatorluk yönetiminin sona ermesiyle sonuçlanacak bir süreç yaşanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin Çin'deki gelişmelerle bağlantısı, bu çöküş sürecinin dönüm noktalarından biri olan Boksör İsyanının dolaylı sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu konuda Osmanlıları harekete geçiren güç ise 19. yy'ın sonlarından itibaren ülkenin müttefikine dönüşen Almanya olmuştur.

3. OSMANLI-ÇİN İLİŞKİLERİNİN 20. YY BAŞINDAKİ GÖRÜNÜMÜ VE ÇİNLİ MÜSLÜMANLARLA İLK TEMASLAR

Her ne kadar iki ülke arasında diplomatik ilişkiler resmen hiç kurulmamış olsa da Osmanlı ve Çin devletleri birbirinden tamamen habersiz yaşayan ülkeler olmamıştır (Fidan, 2013, s. 11-12). Topkapı Sarayı'nda sergilenmekte olan geniş Çin porseleni koleksiyonu, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin zengin bir geçmişe sahip olduğunun kanıtıdır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin Asya kıtasındaki Müslüman toplumlarla (çok yoğun ve sürekli olmasa da) var olan ilişkileri, Çin'i dolaylı olarak gündeme getirmiştir. Bu olgunun en belirgin örneklerinden biri olarak 1860'lı yıllarda bağımsızlık için bayrak açan Kaşgar emiri Yakup Bey'in isyanı sırasında İstanbul'dan Uygurlara yardım çağrısında bulunması sayılabilir (Kuzuoğlu, 2013, s. 121-122). Hem aradaki mesafe hem de Osmanlı Devleti'nin bu yıllarda içinde bulunduğu şartlar nedeniyle Yakup Bey'e sınırlı bir mühimmat dışında kayda değer bir yardım göndermek mümkün olmamış, ancak Osmanlıların bu bölgeye ilgisi devam etmiştir (Karpat, 2019, s. 99). Aslına bakılırsa bu ilginin esas nedeni Çin değil, Kafkasya ve Orta Asya'daki varlığını giderek perçinleyen Rusya olmuş, Osmanlılar özellikle Rusya'ya yönelik siyasetleri çerçevesinde Avrasya coğrafyasındaki Müslüman ve/veya Türk dilli topluluklarla bağlarını geliştirme arayışına girmiştir. Bu topluluklar arasında elbette Uygurlar da yer almaktadır. Bu faaliyetlerin bir neticesi olarak 1890'larda Pekin'deki camilerde hutbenin Sultan Abdülhamit adına okunduğu ve onun sağlığı için dua edildiği kaydedilmiştir (Aykurt, 2013, s. 39).

Aynı dönemde Osmanlı Devleti Doğu Asya'daki ülkelerle bağlarını geliştirme yoluna gitmiş ve bu çerçevede Japonya ile de ilişkiler geliştirilmiştir. 1890 yılında bir dostluk ziyareti için Japonya'ya giden ancak dönüş yolunda geçirdiği bir kaza nedeniyle batan Ertuğrul Zırhlısı bu dönemi hatırlatmaktadır. Dolayısıyla her ne kadar Osmanlı Devleti için bir öncelik olarak kabul

edilemese de Osmanlılar Doğu Asya'daki gelişmelerden tamamen kopuk olmamışlardır. Bu noktada Japonya'nın tıpkı Almanya gibi Rusya'nın rakibi olması da Babıali'nin bu ülkeye yönelik sıcak bakışını desteklemiştir (Esenbel, 2015, s. 271-273). II. Abdülhamit dönemi, Osmanlı Devleti'nin dış politikasında Alman İmparatorluğu ile ciddi bir yakınlaşmanın yaşandığı ve iki ülke arasında ilişkilerin siyasal, ekonomik ve askeri başta olmak üzere her alanda geliştiği bir dönem olmuştur (Çorlu, 2015, s. 362-365). Alman İmparatoru II. Wilhelm bu dönemde iki kez İstanbul'u ziyaret etmiş (adı geçenin üçüncü ziyareti 1916'da Sultan Reşat döneminde gerçekleştirilmiştir) ve diplomatik ziyaretlerin nadir olduğu o devrin dünyasında bu ikili ilişkinin taşıdığı önemin bir göstergesi olmuştur (Demirel, 2007, s. 17-48). Alman dış politikasının temeli bu dönemde Büyük Britanya, Fransa ve Rusya'yla rekabet ekseninde kurgulanmış ve Berlin'in Osmanlı Devleti'ne bakışı da bu çerçevede şekillenmiştir. Ancak Birinci Dünya Savaşı öncesi güçler dengesi sisteminin tipik bir özelliği olarak rekabet halindeki bu güçler zaman zaman ortak çıkarları için birlikte hareket etmekten kaçınmamışlardır. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri yukarıda değindiğimiz Boksör İsyanı hadisesidir (Jung, 2015, s. 296). Bu isyan vesilesiyle konuyla aslında doğrudan ilgisi olmayan Osmanlı Devleti'ni denklemin içine katma fikri de Almanya'dan gelmiştir.

Osmanlı ile ittifak içindeki Almanya, bu isyanın bir an önce bastırılması ve yaygınlaşmasının önlenmesi için Çin'de isyana destek veren halk kesimlerini bölme stratejisi geliştirmiş, bu kapsamda Çinli Müslümanların bu isyana katılmamalarını temin etmek bir amaç olarak ortaya çıkmıştır. O dönemde Britanya, Fransa, Rusya ve Hollanda'nın aksine ne kendi ülkesinin topraklarında ne de sömürgelerinde kayda değer bir Müslüman nüfus barındırmayan Almanya, Osmanlı yönetimiyle olan ittifakı sayesinde Çinli Müslümanlar üzerinde etkili olmak istemiş ve Osmanlı padişahının elindeki halife unvanını gündeme getirmiştir. Bir başka deyişle, Almanya'nın gözünde Osmanlı Devleti'ni değerli kılan unsurlardan biri, bu ülkenin hükümdarının aynı zamanda İslami bir liderlik iddiası taşıyan manevi bir unvanı haiz olmasıdır (Osmanoğlu, 2007, s. 56). Nitekim 1914'te Birinci Dünya Savaşı başladığında da Almanya'nın bir beklentisi Padişah-Halife'nin cihad-ı ekber çağrısı yaparak kendi rakibi olan ülkelerin sömürgelerinde karışıklık çıkması olacaktır.

Sonuç olarak Sultan II. Abdülhamit'in de dış politikasıyla uyumlu olan bu talep kabul görmüş, Osmanlı hükümeti 1900 yılı Aralık ayında Çinli Müslümanlar nezdinde faaliyette bulunmak üzere din âlimlerinden oluşan bir Heyet-i Nasiha'nın (Nasihat Heyeti) bu ülkeye gönderilmesine karar vermiştir. İlmiyeden müderris Tahir Efendi ile Mustafa Şükrü'nün yanı sıra askeriyede Mirliva Enver Bey ve Kolağası Nazım Bey heyetin önde gelen isimleri olmuştur. 28 Nisan 1901'de İstanbul'dan hareket eden heyet bir Alman gemisiyle uzun bir yolculuğun ardından Çin'e ulaşmış, ancak ülkeye varana kadar isyan büyük ölçüde bastırılmış olduğundan kendisinden beklenen siyasal rolü oynayamamıştır (Mutlu, 2019, s. 313). Ayrıca heyet üyelerinin Çin hakkında pek bir bilgi sahibi olmamaları ve ülkeye vardıklarında Alman diplomatik misyonunun artık heyete ihtiyaç kalmadığı düşüncesiyle lojistik destekten büyük ölçüde mahrum bırakması nedeniyle ülkenin iç kesimlerine planladıkları seyahatleri gerçekleştirememişlerdir (Altan, 2013, s. 97-98). Her durumda büyük güçlerin Şanghay'daki temsilcileri bu heyeti ilgiyle karşılamış, onunla temaslar kurup onurlarına davetler vermiş, Çince ve Batı dillerinde yayın yapan yerel gazeteler bu konuda yazılar yayınlamıştır. Heyet birkaç Çince broşür bastırıp dağıtmak, şehirdeki Müslümanların mezarlıklarıyla ilgili bir sorununu Fransız konsolosu nezdinde yaptığı girişimlerle çözmek; ayrıca burada yerleşik olarak yaşayan ve Bağdatlı birkaç Yahudi aileden ibaret olan Osmanlı tebaasının karşılaştığı bir dizi idari pürüzü gidermek dışında kayda değer bir sonuç elde etmeden ülkeye geri dönmüştür (Kuzuoğlu, 2013, s.128).

4. HAMİDİYE MEDRESESİ'NİN AÇILIŞI (1908) VE FAALİYETLERİ

Osmanlı'nın Nasihat Heyeti her ne kadar birincil görevini yerine getirememiş olsa da Çinli Müslümanlara Osmanlı Devleti'nin ilgisi bu olayla sona ermemiş, hatta Sultan Abdülhamit 1902 yılında Muhammed Ali isminde bir görevliyi Çin'e yollayarak Çinli din alimleriyle temasını sağlamıştır. 1905'te de yine padişah tarafından görevlendirilen Süleyman Şükrü Bey de Şanghay ve Pekin'deki Müslümanların durumu hakkında bir rapor yazmıştır (Aykurt, 2013, s. 42). Ayrıca 1906 yılında hac yolundaki Pekin Müftüsü İstanbul'a uğradığında padişahın huzuruna kabul

edilmiş ve kendisi halifeden Çin'e birkaç müderris göndermesini dilemiştir (Kuzuoğlu, 2013, s. 128). Tam da bu talebin karşılığı olarak 1908 yılında Çin Müslümanlarının dinî eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için hükümet tarafından İstanbul - Fatih Camii görevlilerinden İmam Ahmet Ramiz Efendi, Dağıstanlı Hafız Ali Rıza Efendi, Hafız Tayyib Efendi ve Bursalı Hafız Hasan Efendi ismindeki dört din adamından oluşan yeni bir heyet meydana getirilmiştir. Pekin'deki Müslüman alimlerle görüşmek ve burada dinî eğitim vermenin yollarını araştırmakla vazifelendirilen ve kendilerine üç bin kuruşluk bir bütçe tahsis edilen heyet Çin'e yollanmıştır (Aykurt, 2013, s. 42). Hamidiye Medresesi'nin kuruluşu işte bu heyetin eseridir.

Söz konusu heyet Çin'e ulaştığında bu şehrin en eski ve en büyük camii olan Niujie Camii'nin etrafında bulunan baraka tarzı iki binayı tadil etmiş ve bunlara iki ayrı bina daha ekleyerek dershane haline getirmişlerdir. Niujie Camii (牛街礼拜寺) M.S. 996 yılında Liao Hanedanı döneminde imparatorun maiyetinde yer alan Nasreddin isminde bir Arap din alimi tarafından inşa edilmiş, 6.000 m2'lik bir alana yayılan camii 1215'te Cengiz Han'ın istilası sırasında yıkılmış ve yeniden inşa edildikten sonra Yuang, Ming ve Qing hanedanları döneminde onarımlar geçirmiştir. 1000 kişilik bir cemaatin sığabileceği ve Pekin'in "Tatar Mahallesi" olarak da bilinen tarihi bir bölgesinde yer alan ibadet mekanının etrafında zamanla bir külliye de oluşmuş, rasat kulesi, hamam, kütüphane gibi amaçlarla kullanılan yapılar da buraya eklenmiştir (Tripadvisor, 2016). Camii son olarak 1996'da kapsamlı bir onarımdan geçmiştir (Pang, 2023) (Resim 1).

)

Resim 1. Niujie Camii (Tripadvisor, 2017)

Tercüman-ı Hakikat gazetesinin 5 Mart 1908 (H. 2 Safer 1326) tarihli nüshasındaki habere göre, Dâr'ül Ulûmi'l Hamidiyye adı verilen bu medresenin açılışı Pekin'deki Müslüman toplum nezdinde büyük heyecan yaratmış, açılış törenine binlerce kişi katılmış ve Çin hükümeti de bu törene temsilciler yollamıştır (Resim 2). Gazetedeki haberin özellikle vurguladığı detay, medresenin kapısına Osmanlı bayrağı çekilmiş olmasıdır (Adıbelli, 2007, s.118). Medresenin amacı, aynı gazete haberinin belirttiği üzere, o tarihte 38 camiinin bulunduğu Pekin'de İslam alimi yetiştirmek olarak belirlenmiş ve o tarihte Pekin'de Arapça bilen din alimi bulunmadığı vurgulanmıştır. Dolayısıyla Osmanlı medrese geleneğinden gelen, Arapçaya ve İslami ilimlere hâkim bu heyetin Pekin'deki varlığının (o dönemdeki kaynaklara göre sayıları 40 ile 70 milyon arasında olduğu düşünülen) yerel Müslüman halk için fark yaratan bir olgu olduğu ortadadır. Oradaki alimler ve cemaat önderleriyle yakın ve dostane temaslar kuran Osmanlı müderrislerin varlığı gerek kendi ülkelerindeki gerekse Çin'deki siyasal koşulların etkisiyle çok uzun sürememiş ve medreseyi kurmalarının üzerinden fazla süre geçmeden bu görevden ayrılmışlardır.

Resim 2. Pekin Hamidiye Üniversitesi Açılış Töreni (Lost Islamic History, 2013)

Hamidiye Medresesi'nin kurulmasından sadece birkaç ay sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda meşrutiyetin ilanı, ardından 31 Mart isyanı ve Sultan II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi ile ülkede hem yönetim yapısı hem de yönetici sınıflar değişmiş, ülkenin diplomatik öncelikleri de yeniden kurgulanmıştır. Ardından Birinci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet'in ilanı ile ülke tarihinde yepyeni bir dönem başlamıştır. Çin'de de Xinhai devrimiyle monarşi rejimi yıkılmış, iç savaştan Japon istilasına ve 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasına kadar giden çalkantılı bir dönem başlamıştır. Dolayısıyla bu medrese son derece olumsuz koşullar altında varlığını bir süre daha sürdürmeye çalışmış, ancak çok da uzun soluklu bir girişim olarak tarihteki yerini alamamıştır. Medreseyi kurmakla görevlendirilen heyet, Pekin'e gelmelerinden sadece bir yıl sonra, yanlarında bulunan para tükenip ve merkezden yeni bir maddi yardım gelmeyeceği de ortaya çıkınca bu şehirden ayrılmışlardır. Hamidiye Medresesi'nin bu tarihten sonra tam olarak ne zaman faaliyetlerine son verdiği yahut Hamidiye ismini kaç yıl boyunca koruduğu ise bilinmemektedir. Fakat 1912 tarihli bir nüshasında kendi dergilerine abone olduklarını haber veren Sebilürreşad dergisi sayesinde en azından o yıl medresenin halen faal olduğunu tespit etmek mümkün olmuştur (Kuzuoğlu, 2013, s. 131). Ocaklı'nın aktardığına göre, Abdürreşid İbrahim'in Alêm-i İslam adlı eserinde Hamidiye Medresesi'nin Osmanlı müderrislerin ayrılmasından sonra da bir süre faaliyetine devam ettiği anlaşılmakta, ancak Arapça bilen kalmadığı için derslerin yine Çince okutulduğu vurgulanmaktadır (Ocaklı, 1999, s. 592). Yine medrese binalarının bir dönem yine Müslüman toplumu için ilkokul olarak kullanıldığına dair izler mevcuttur. Her durumda 1949'dan sonra burada medresenin faaliyetine devam etmesi için gerekli koşullar zaten ortadan kalkmıştır.

Resim 3. Niujie Camii avlusundaki binalar (Tripadvisor, 2016)

Günümüzde Niujie Camii halen ayaktadır ve Pekinli Müslümanların özellikle Cuma ve bayram namazlarında yoğun olarak kullandıkları bir camiidir. Tarihi ve mimari değeri nedeniyle başkenti ziyaret eden yerli ve yabancı Müslüman turistlerin uğrak yeri olan, ayrıca ülkeye Müslüman ülkelerden gelen resmi heyetlerin ziyaret programlarına dahil edilen camiinin etrafında medresenin faaliyet gösterdiği binaların bir kısmı ayaktadır (Resim 3). Bu binalardan biri müzeye dönüştürülmüş, medresenin açılış törenine ait bir fotoğraf da burada sergiye konulmuştur. Kendisi çok kısa ömürlü olduğu için sonuçlarını değerlendirme imkânı bulamadığımız bu çarpıcı

girişimin varlığının ve kısa süreli de olsa faaliyetlerinin bilim camiasında etraflıca bilindiğini iddia etmek mümkün olmamakta, bu açıdan Osmanlı-Çin ilişkileri üzerine çalışan araştırmacılara önemli bir rol düşmektedir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Pekin Hamidiye Medresesi'nin açılması ve bu girişimin gerçekleştiği ortamın koşulları farklı boyutlardan diplomasi tarihi okumalarına imkân veren bir nitelik taşımaktadır. Uluslararası İlişkiler disiplinindeki analiz düzeyleri üzerinden hareket edilirse, konuyu öncelikle küresel siyaset boyutuyla incelemek mümkündür. Böylelikle dönemin büyük güçleri arasındaki rekabet bir yandan Doğu Asya coğrafyası üzerinden okunarak Hint-Pasifik etütleri konusuna bir katkıda bulunulmakta, diğer yandan bu rekabette kullanılan üçüncü oyuncular ve araçlar hakkında yeni bir bakış açısı kazanılmaktadır. Ülkelerin dış politikaları esas alınarak yapılacak bir analizde, Hamidiye Medresesi'nin kuruluşuna giden yolda Britanya'nın 1914'te "*Jihad made in Germany*" olarak adlandırdıkları politikaya dair, başka bir deyişle Almanya'nın dünyanın farklı yerlerindeki Müslüman toplumları temel rakibi olan Britanya, Fransa ve Rusya aleyhinde nasıl kullandığı ya da kullanmaya çalıştığına dair ipuçları yakalanabilmektedir (Uçan, 2023, s. 28). Bu sayede dini hislerin ve dinsel toplulukların jeopolitik rekabet ortamlarında farklı güçler tarafından nasıl kullanılabileceği üzerinde yeniden düşünme fırsatı da doğmaktadır. Aynı şekilde bu tarihsel olay, Osmanlı Devleti'nin son dönemindeki diplomatik girişimciliğinin ve büyük güçler arasında uyguladığı dengeleme (*balancing*) ile riskleri azaltma (*hedging*) politikalarının araçlarını daha iyi kavrama imkânı sunmaktadır. Sultan II. Abdülhamit döneminde halifelik unvanının ülke tarafından uluslararası siyasette nasıl bir güç arttırıcı unsur olarak öne çıkarıldığı ve Osmanlı'nın son dönemindeki Panislamizm politikası da bu çerçevede ele alınabilmektedir. Bu politikanın başarısı ya da başarısızlığı bir yana, varlığı bir vakıa olarak Osmanlı'nın son dönem diplomasisi üzerine yapılan çalışmaları zenginleştirici bir katkı sunmaktadır. Özellikle Osmanlı ve Çin İmparatorlukları arasında diplomatik ilişkilerin bulunmadığı ve söz konusu örnekte bir devletin desteğiyle bir başka devletin ülkesindeki belirli bir toplumsal kesimle doğrudan ilişki kurulduğu düşünüldüğünde ele alınan konunun – o dönemde böyle bir kavram bulunmamakla birlikte – bir kamu diplomasisi ve bu alanın bir alt kolu olarak bir din diplomasisinin alanına giren bir girişim olduğu ortadadır. Osmanlı Devleti'nin bu girişimi uzun vadeli olamadığı için tam olarak hedeflediği diplomatik ya da siyasi faydanın ne olabileceğini tüm boyutlarıyla tartışma imkânı bulunmamaktadır. Toplumlar düzeyinde bir analiz yapıldığında ise, Hamidiye Medresesi'nin kuruluşu, geçmişleri 8. yy'a kadar giden Çinli Müslümanların tarihi üzerine yapılacak çalışmalara katkıda bulunacak niteliktedir. Böylelikle bir yandan bu toplumun ne kadar farklı etnik ve dilsel bir yapı içinde olduğunu ortaya konulurken, diğer yandan da bu toplumun yirminci yüzyıl başındaki durumuna dair bir fotoğraf ortaya konulabilecektir.

KAYNAKLAR

Adıbelli, B. (2007). *Osmanlı'dan Günümüze Türk-Çin İlişkileri.* İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Altan, S. (2013). Osmanlı'ya Doğudan Bakmak: 20. Yüzyıl Dönümünde Çin'de Osmanlı Algısı ve Milliyetçilik. Selçuk Esenbel & İsenbike Togan & Altay Atlı (Ed.), Türkiye'de Çin'i Düşünmek içinde (s. 90-114). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Aykurt, Ç. (2013). Bir Büyük Düşünce: Pekin Hamidiyye Üniversitesi. *Tarih İncelemeleri Dergisi,* XXVIII/1. 37-49.

Çorlu, S. M. (2015). *Geçmiş Zamanlar: II. Abdülhamit Devri Osmanlı Diplomasisi, İstanbul ve Paris Hatıraları*. Yayına hazırlayanlar Birinci, A. ve Günaydın, S. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Demirel, F. (2007). *Dolmabahçe ve Yıldız Saraylarında Son Ziyaretler, Son Ziyafetler*. İstanbul: Doğan Kitap.

Esenbel, S. (2015). *Japon Modernleşmesi ve Osmanlı: Japonya'nın Türk Dünyası ve İslam Politikaları.* İstanbul: İletişim.

Fidan, G. (2013). *Çin'den Görünen Osmanlı*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Gülboy, B. S. (2001). 19. Yüzyılda Uzakdoğu Asya'daki Güç Dengesinin Evrimi. Deniz Ülke Arıboğan (Ed.), Çin'in Gölgesinde Uzakdoğu Asya içinde (s. 15-44). İstanbul: Bağlam.

Jung C. (2015). *L'impératrice Cixi: La concubine qui fit entrer la Chine dans la modernité*. Paris: Editions JCLattès.

Karpat, K. (2019). *İslam'ın Siyasallaşması*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Kaufman, A. (2010). The "Century of Humiliation", Then and Now: Chinese Perceptions of the International Order. *Pacific Focus: INHA Journal of International Studies*, 25/1. 1-33.

Kuzuoğlu, U. (2013). Osmanlı'nın Şincan'ı "Türkistan-ı Çini": Karşılıklı Algı ve Tesir. Selçuk Esenbel & İsenbike Togan & Altay

Osmanoğlu, A. (2007). *Babam Sultan Abdülhamid*. İstanbul: Selis Kitaplar.

Lost Islamic History. (2013). *Pekin Hamidiye Üniversitesi Açılış Töreni. https://m.facebook.com/LostIslamicHistory/photos/a.306409299466790.72224.294891850294891/507457119362006/?type=1* adresinden 6 Eylül 2023 tarihinde elde edildi.

Mutlu. C. (2019). Boksör Ayaklanması ve Sultan Abdülhamid'in Nasihat Heyeti. *Türk Dünyası Araştırmaları,* 123/243. 313-330

Ocaklı, A. (1999). XIX. Yüzyıl Sonu ve XX. Yüzyıl Başında Çin Müslümanları ve Osmanlı İlişkileri. *Osmanlı Ansiklopedisi.* Cilt 1. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 588-593.

Pang, K. (2023). Beijing Niujie Mosque. *China Highlights*, https://www.chinahighlights.com/beijing/attraction/the-niujie-mosque.htm adresinden 7 Ekim 2023 tarihinde elde edildi.

Tripadvisor. (2016, 2017). *Pekin Niujie Camii. https://www.tripadvisor.com.tr/Attraction_Review-g294212-d1979771-Reviews-Niujie_Mosque-Beijing.html adresinden 6 Eylül 2023 tarihinde elde edildi.*

Uçan, C. (2023). Mobilizing The Muslims: Ottoman-German Propaganda in World War I. *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı IX/1. 25-35.